

*Новосадська О. Б.,**асистент кафедри лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Дячок Т. П.,**асистент кафедри лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ЕТИМОЛОГІЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Анотація. Статтю присвячено вивченню етимології та способів перекладу англomовних географічних назв Великобританії. У статті надається визначення поняття «географічна назва», з'ясовуються види географічних назв, встановлюється корелятивний зв'язок між поняттями «географічна назва» та «топонім», визначаються причини етимологічної варіативності англomовних географічних назв Великобританії та характеризується їх етимологічний склад, також аналізуються способи їх перекладу українською мовою.

Географічна назва є власною назвою географічного об'єкта, створеного як природним шляхом, так і людиною. Поняття «географічна назва» є синонімом поняттю «топонім», яке частіше вживається у лінгвістичних працях з огляду на його взаємозв'язок з поняттям «онім». Англomовні географічні назви Великобританії є різноманітними за походженням, що зумовлено історією заселення та розвитку країни та її мови. Подібні одиниці є суто англійськими, запозиченими та гібридними.

Суто англійські географічні назви з'явилися на території Британських островів в давньоанглійський період. Вони є поширеними засобами номінації об'єктів ландшафту, поселень країни і донині. Запозиченими є латинські географічні назви на позначення міст, адміністративних центрів та інших географічних місць Великобританії. Деякі англomовні географічні назви містять також морфеми латинського походження.

Значна кількість британських географічних назв є також кельтськими за походженням. Переважна кількість із них містить морфеми з кельтських мов на позначення природних об'єктів. Невід'ємною частиною географічного вокабуляру британського варіанта англійської мови є також топоніми із морфемами давносаксонського походження. Подібні одиниці є переважно засобами йменування міст і селищ Великобританії.

Запозичені топоніми нормано-французького походження містять антропонімічні назви. Вони є засобами позначення назв замків, маєтків, церков, монастирів, окремих міст тощо. Гібридні географічні назви складаються із морфем різного походження, включаючи запозичені та суто англійські. Переклад англomовних географічних назв Великобританії здійснюється українською мовою переважно транскодуванням.

Ключові слова: англійська мова, географічна назва, етимологія, запозичення, спосіб перекладу, транскодування.

Постановка проблеми. Географія є однією із ключових наук, що сприяє розумінню просторової організації світу, вза-

ємодії природних і суспільних процесів, проблем, пов'язаних зі зміною клімату, урбанізацією, геополітичними конфліктами, надмірним застосуванням природних ресурсів. Знання географії допомагає людству прогнозувати природні катастрофи, правильно розробляти та використовувати природні ресурси, запобігати геополітичним конфліктам. Неабияке значення відіграють при цьому географічні назви, які надають фонову інформацію, важливу для розуміння історичного розвитку різних країн і їх регіонів, етнічного складу їх населення, його мовних і культурних контактів, особливостей світобачення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на існування значної кількості досліджень географічних назв англійської мови [1–3], ще й донині не існує окремого та системного вивчення англomовних географічних назв Великобританії. **Метою** статті є встановлення їх етимологічного походження і способів їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Географічні назви є лексичними одиницями, власними іменами на позначення географічних реалій і об'єктів певної країни, регіону тощо [1, с. 162]. Поняття географічної назви є синонімом поняттю «топонім», який визначають як «власну назву географічного об'єкта» [4, с. 66].

Подібні об'єкти є вельми різноманітними, а географічні назви поділяють на дві групи: ті, що позначають природні особливості ландшафту, а також ті, що слугують засобами йменування об'єктів, створених завдяки діяльності людини [1, 63]. Поняття «топонім» частіше вживається в лінгвістичних працях, що зумовлено його зв'язком з поняттям «онім», яке виступає гіперонімом стосовно інших видів власних назв, зокрема топонімів.

Англomовні географічні назви Великобританії не є однорідними з огляду на її походження. Вони формувалися разом із англійською мовою протягом століть під впливом різноманітних екстралінгвістичних факторів, пов'язаних зокрема із заселенням територій країни представниками різних народів і етносів, їх взаємодією, що виявлялось і у взаємодії мов та їх елементів, їх одночасному проникненні в англійську мову та її лексику.

За походженням англomовну топоніміку Британії можна поділити на три основні групи: суто англійські, запозичені, гібридні одиниці. До суто англійських відносимо географічні назви англосаксонського або давньоанглійського походження (V–VIII ст.), що з'явилися в британському варіанті англійської

мови внаслідок вторгнення германських племен на територію Британських островів [5, с. 23].

Подібні топонімічні назви відображають особливості ландшафту, поселень і власності країни і є поширеними в англо-британському топоніміконі. Вони містять наступні морфеми:

-*hām* (давньоангл. *hām* – село, садиба, дім) – *Birmingham* – дім племені *Beorma*; *Nottingham* – поселення народу *Snotta*; *Durham* – *dun* + *hām* – дім на пагорбі;

-*ingas* / -*inga*- (давньоангл. *ingas* – народ, плем'я, нащадки – *Hastings* – люди *Хастин*);

-*feld* (давньоангл. *feld* – відкрите поле, рівнина – *Sheffield* – поле у річці *Sheaf*; *Macclesfield* – поле *Maccles*; *Huddersfield* – поле *Hudders*);

-*ford* (давньоангл. *ford* – брід через річку – *Oxford* – брід волів; *Stafford* – брод на причалі);

-*dūn* (давньоангл. *dūn* – пагорб, височина – *Swindon* – свинарний пагорб; *Luton* – луговий пагорб).

Значна кількість англословних географічних назв Великобританії має латинське походження, що пов'язано з Римським завоюванням Британії, яке відбувалося в 43–410 рр. н.е., домінуванням латини як мови науки, культури, релігії, освіти, військової справи на території значної частини Європи протягом V–XV століть [6, с. 37]. В період завоювання Британських островів римляни будували фортеці, дороги, адміністративні центри, що знайшло відображення у їх позначенні, наприклад:

Londinium – *London*;

Camulodunum – *Colchester*;

Eboracu – *York*;

Mancunium – *Manchester*.

Використання латинських морфем знаходимо й у інших назвах міст сучасної Великобританії:

castra, -*chester*, -*caster* (від *castra* – «військовий табір» – *Lancaster* (від *Lune* + *castrum* – «фортеця на річці Лун»);

colonia (від *colonia* – «колонія» для ветеранів – *Lincoln* (від *Lindum Colonia*);

port (від *portus* – «порт, гавань» – *Portsmouth* – «гавань у гирлі річки»).

Після завоювання Британських островів римляни також адаптували місцеві назви, змінюючи їх згідно вимог вимов і граматики латини, наприклад:

Durnovaria (від кельтського *Durno* – *Dorchester*).

До складу топонімів Британії надійшли також і такі одиниці із морфемами латинського походження, як:

Pontefract – «broken bridge» (*pons* + *fractus*);

Mellifont – «fountain of honey» (*mel* + *fons*);

Balne – *balneum* – «місце для купання» (*bal* + *neum*).

Значна кількість англословних географічних назв Великобританії є кельтськими за походженням:

bally- (гаельск. *bally*-, *bal*- – ферма, село) – *Ballyhaugh*, *Ballymena*;

tre- (валлійськ. *tre*- – населений пункт) – *Tregidden*; *Trehill*; *Treton*; *Trelleck*; *Tredrutan*;

caer- (валлійськ. *caer* – фортеця) – *Caerphilly*, *Caerleon*;

dun- (валлійськ. *dun* – захищене місце) – *Dunbar*, *Dumbar-ton*, *Dundee*;

llan- (гаельск. *llan* – огорожена ділянка) – *Llangollen*; *Llanfyllir*; *Llangadfan*, *Llangurig*.

Подібні морфеми позначали не тільки об'єкти, створені людиною, про що свідчать наведені вище приклади, але й природні об'єкти:

bre- (валлійськ. *bre* – мис) – *Bredon*, *Breedon*, *Brewood*;

dare- (гаельск. *dare* – дубовий гаї) – *Aberdare*;

pwl- (валлійськ. *pwl* – ставок) – *Pwllheli*;

linn- (валлійськ. *linn* – водойма, водоспад, калюжа) *Lincoln*, *Dublin*;

bar (валлійськ. *bar* – вершина) – *Bar*.

Кельтську морфему (*cant* – край, кромка) на позначення географічного об'єкта має і назва міста *Canterbury*. Своєрідністю визначеного топоніму є те, що до його складу входять також морфеми суто англійського походження *ware* – мешканці, *burg* – замок. Зазначимо, що вказаний топонім згадується вперше у 754 році як *Cantwaraburg*, тобто буквально у значенні «укріплене місто мешканців краю» [7, с. 49]. Зауважимо також, що кельтські назви з'явилися на території теперішньої Великобританії у I столітті до н.е. у зв'язку з її заселенням кельтів. Останні мешкали на території Європи у V–VI ст. до н.е. [7, с. 48].

Кельтське походження має і лексема *loch* (англ. *lake*), що є компонентом багатьох топографічних словосполучень Британії. У давньошотландській та гаельській мовах визначена лексеми вживалась у значеннях «озеро» та «морська затока», що зокрема знайшло своє відображення в топонімічних назвах озер і заток Великобританії:

Loch Awe – одне з найглибших озер у Шотландії, відоме своїми замками; *Loch Tay* – мальовниче озеро в центральній Шотландії; *Loch Morar* – найглибше озеро у Великій Британії (310 м); *Loch Shin* – велике озеро на півночі Шотландії; *Loch Leven* – існує два однойменні озера: одне у Шотландії, відоме замком, де була ув'язнена Марія Стюарт, інше – в Англії; *Loch Maree* – озеро з великою кількістю островів, популярне серед туристів; *Loch Eriboll* – мальовниче озеро на півночі Шотландії;

Loch Linhe – велика морська затока на заході Шотландії; *Loch Torridon* – затока на північному заході Шотландії, оточена горами; *Loch Long* – глибока затока, яка використовувалась ВМС Великої Британії; *Loch Broom* – мальовничий морський лох, біля якого розташоване містечко Уллаул; *Loch Ewe* – стратегічно важлива затока Великобританії під час Другої світової війни.

Також визначена лексема є компонентом топоніма *Loch Fyne* на позначення

відомого місця виробництва морепродуктів у Великобританії [7, с. 53].

Кельтськими за походженням є також назви столиці Великобританії *London* (*Llyndun* – *Llyn* – озеро + *dun* – фортеця) та Північної Ірландії *Belfast* (*Beal* – устя, *Feirste* – річка *Фарсет*).

Значна кількість англословних топонімічних назв Великобританії містить також морфеми давньоскандинавського походження, що увійшли до географічного та топонімічного вокабуляру британського варіанта англійської мови під час набігів вікінгів та Скандинавського завоювання територій Великобританії VIII–XI століть [8, с. 344]. До них належать нижченаведені лексеми та морфеми:

-*by* (*byr* – місто) – *Derby*, *Whitby*;

-*dale* (*darl* – долина) – *Avondale*;

-*ness* (*nes* – мис) – *Inverness*;

-toft (toft – сипа зона) – Langtoft;

-beck (bakkr – струмок) – Troutbeck;

-wick, -wich (vik – затока, бухта, поселення коло води) – Berwick-upon-Tweed, Norwich, Ipswich.

До складу аналізованих одиниць входить також морфема -wic, що походить від давньоанглійського wic – село, торгове поселення:

Greenwick, Gatwick, Chiswick.

Назви з -wich у період Середньовіччя часто позначали міста з розвинутою торгівлею або соляними промислами: Middlewich, Nantwich. Зазначимо, що серед вказаних топонімічних назв дуже складно вирізнити ті, до складу яких входять морфеми давньоскандинавського та морфеми давньоанглійського походження. Морфеми -wick найчастіше зустрічаються в топонімічних назвах на півночі та сході Англії. Іноді англійські топоніми містять кілька морфем давньоскандинавського походження, зокрема:

Kirkby (давньосканд. kirkja – церква; давньосканд. -by – поселення).

Англійська топоніміка Великобританії була поповнена і географічними назвами нормано-французького походження, що відбулося внаслідок Нормандського завоювання 1066 року та панування нормандців і нормандського діалекту давньофранцузької мови на території Британських островів протягом майже трьох століть. Подібні назви можна поділити на декілька груп:

назви, що містять аристократичні чи власні імена (Drayton Bassett – маєток родини Бассет; Ashby de la Zouch – місто, пов'язане з французьким родом Ла Зуш);

назви замків, садів і маєтків із французькими словами – застарілі. (Beaulieu – «прекрасне місце», beau lieu; Beaumont – «прекрасна гора», beau mont);

назви монастирів і церковних установ (Grace Dieu – «Божя благодать»; Meaux – назва цистерціанського монастиря в Йоркширі, походить від французького міста Meaux);

топоніми з артиклем le та прийменником en (Clayton-le-Woods – Клейтон-ле-Вудс (Клейтон у лісах); Chapel-en-le-Frith – Чепел-ен-ле-Фрїт).

Гібридними називаються ті топонімічні назви, що мають змішане походження, тобто вони складаються із морфем різних мов [6, с. 22]. Так, наприклад, у наступних топонімічних назвах спостерігаємо поєднання кельтських і англосаксонських морфем:

Cornwall (корнська corn – від кельтської назви племені, англосакс. wealas – чужинець, валієць);

Penhill (бритська кельтська pen – верхівка; давньоангл. hyll – пагорб);

Dunham (кельтськ. dun – форт, укріплення; давньоангл. ham – село, маєток);

Avonmouth (кельтськ. avona – річка; давньоангл. mūda – гирло).

Топоніми, наведені нижче, утворено поєднанням морфем англосаксонського та латинського походження:

Lancaster (давньоангл. lan – назва регіону; лат. castrum – укріплення, табір);

Doncaster (давньоангл. don – назва міста; лат. castrum – укріплення, табір).

Також давньоскандинавські одиниці та морфеми поєднувалися з давньоанглійськими та латинськими, утворюючи британські топонімічні назви:

Scunthorpe (давньоангл. scun; давньосканд. þorp – село);

Normanton (давньосканд. Nortan – нормани; давньоангл. tūn – поселення);

Rochdale (лат. rocca – скеля; давньосканд. dalr – долина) тощо.

Важливість перекладу топонімів визначається роллю цих одиниць у забезпеченні точності та зрозумілості географічної інформації. Більшість англійських географічних назв перекладається українською мовою різними видами транскрипції:

транслітерацією (London – Лондон, Cardiff – Кардіфф, Cornwall – Корнволл);

транскрипцією (Snowdon – Сноудон, Newtownabbey – Ньютаунбі; Newton-le-Willows – Ньютон-ле-Віллоуз);

змішаним транскрипціям (Northampton – Нортгемптон);

адаптивним транскрипціям (Bristol – Брістоль, Peterborough – Пітерборо).

Передача британських географічних назв-словосполучень може вимагати вживання калькування: the Isle of Man – острів Мен; the Celtic Sea – кельтське море. Це стосується також окремих запозичених назв, які не асимілювались та не підлягли англізації, зокрема: Valle Crucis – Долина Хреста. Для правильного підбору способу перекладу перекладач повинен консультуватися з довідковою літературою або двомовними словниками топонімів.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, англійські географічні назви Великобританії розрізняються за своїми походженням на суто англійські, запозичені та гібридні. Запозичені назви та морфеми для їх створення надійшли з кельтських та давньоскандинавських мов, латини, французької мови. Гібридні назви містять морфеми, що походять із різних мов. Переклад британських англійських назв здійснюється переважно транскрипціями. Для відтворення топонімічних назв, що є словосполученнями, а також окремих назв, які не підлягли асиміляції, застосовується калькування. Перспективи подальших досліджень пов'язуються із вивченням структурно-семантичних і лінгвокультурологічних особливостей англійських географічних назв Великобританії.

Література:

1. Бадан А. А., Євсінєва О. Ю. Проблема стандартизації та перекладу географічних назв германського походження. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 162–166.
2. Петріца Н. М. Проблеми транспозиції чеської та словацької топонімії українською мовою. *Studia Slavistica*. 2022. Вип. 21. С. 54–65.
3. Лабінська Г. М. Топоніміка : навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 232 с.
4. Ворохта О. М. Поняття топонім, топоніміка, топонімічна система у сучасній лінгвістиці : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний вимір філологічних наук», м. Львів, 19–20 липня 2019 р. Львів : ГО Наукова філологічна організація «ЛЮГОС», 2019. С. 66–70.
5. Kushch E. Varieties of the English : Monograph. Zaporizhzhya : Mokshanov V. V., 2021. 182 p.
6. Reany P. H. The Origin of English Geographical Names. London : Routledge and Kegan Paul, 2018. 235 p.
7. Adams G. B. Place names from Celtic languages in Ireland and Britain. *Nomina*. 1980. № 4. Р. 46–83.
8. British Cultural Studies: Geography, Nationality and Identity / ed. by David Morley and Kevin Robins. Oxford : Oxford University Press, 2001. 522 p.

9. Mills A. D. Oxford Dictionary of British Place-Names. Oxford : Oxford University Press, 2003. 1184 p.
10. Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by Ch. T. Onions. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 1312 p.
11. Room A. Bloomsbury Dictionary of Place Names in the British Isles. London : Bloomsbury, 1988. 414 p.

Novosad'ska O., Dyachok T. Etymological origin and translation of English geographical names of Great Britain

Summary. The article is devoted to the study of etymology and ways of translating of English geographical names of Great Britain. The definition of the notion «geographical name» is provided, types of geographical names are identified, and a correlative relationship between the notions of geographical name «geographical name» and «toponym» is revealed in the article. The reasons of the etymological variability of the British English geographical names are determined, their etymological composition is characterized, ways of their translating into the Ukrainian language are also analyzed in the article.

A geographical name is a proper name of a geographical object, created either naturally or due to the human activity. The notion «geographical name» is synonymous to the term «toponym», used more commonly in Linguistics because of its close connection with the notion «onym». British English geographical names are diverse in origin. They are purely

English, borrowed from another languages and hybrid lexical units. Their diversification can be explained by the history of settlement of the country and the processes of development of its language.

Purely English geographical names appeared on the territory of the British Isles in the Old English period. These names remain means of designating of landscapes, settlements till now. Borrowed geographical names include Latin lexical units designating cities, administrative centers and other geographical objects of Great Britain. Some English geographical names also contain morphemes of Latin origin.

A significant number of British geographical names are also of Celtic origin. The majority of such names contain Celtic morphemes designating natural objects. Toponyms with morphemes of Old Saxon origin are also part and parcel of the geographical vocabulary of British English. Such units are used for designation of cities, towns and villages of Great Britain.

Borrowed toponyms of Norman-French origin contain antroponymic names. They are means of designating of castles, estates, churches, monasteries etc. Hybrid geographical names consist of morphemes of various etymological origins, including both borrowed and purely English ones. Translation of British English geographical names into Ukrainian is namely made by transcoding.

Key words: the English language, geographical name, etymology, borrowing, means of translating, transcoding.